

İLK KARŞILAŞMA, DİRİLİŞ GAZETESİ, OKUL YILLARI (1983-1990)

Mustafa Kirenci

III

■ Teoman Duralı (1947-2021)

Allah rahmet eylesin, Teoman Duralı hocamız birinci sınıfta “Felsefenin Menşei ve İlkçağ Felsefesi Tarihi” dördüncü sınıfta da “Çağdaş Felsefe” dersimize gelmişti. Heybet ve kudretle anlatır, sesi sınıfı doldururdu. Bir topluluğa hitap etmede ya da bir ders anlatımında birçok kişi en azından belli bir süre alışma devresi geçirir ancak belli bir süre sonra açılım gösterir. Bazen bir gözde ışıyan ve anında konuşmacıya ulaşan bir bakış ya da sizi dinlemeye hazırız diyen saf bir sessizlik veyahut da birdenbire ortaya çıkan bir espri, her iki tarafın da katılacağı ortak bir his meydana getirerek öncelikle ders sahibinin işini kolaylaştırır. Teoman hoca o sıralar 36 yaşında idi ve derse daima aynı performansla bir alışma devresine ihtiyaç duymadan başlardı. Arada bir soru ya da yakaladığı bir duygu ya da fikirle yükselir ve coşku anı yaşardı. O dinlenilirdi. Sınıf teveccühünü sessizliğiyle ve dikkatiyle izhar ederdi. Felsefi bilgi genel olarak insanların ilgisini çekmekle beraber birçok insanda düşünülmemiş, birbiriyle rabitaları sağlanmamış, çoğunlukla özlü söze indirgenmiş bir malumatlar yığını hâlinindedir. Sosyal bilimlerde genellikle böyle malumat sahiplerine çok rastlanılır. Ama öğrendiklerini (bilgilerini) düşünmek, onları akıl ve zihnin insana bahşedilmiş mucizevi imkânlarıyla işlemek ve böylece bilgiyle tenvir olmak, ruh ve dimağı onunla beslemek, insanın varlığını zan ve kıylükalden temizleme bilincine sahip olmak nadirattandır. Böyle bir tutum ya da hâlin gösterilen samimi çabalara karşılık bir nasip ve lütuf olduğuna zamanla daha çok inandım. Teoman hocanın bilgileri bu cinstendi. Ondan bize sirayet eden ve ileri yaşlarında da öğrencileri dışında birçok insanın sevgisini ve hürmetini kendisine çeken şeyin bu olduğunu düşünüyorum: Bilgiyi, kavramları ham madde olarak düşünürsek bu ham maddeyi işler,

oradan kendine has felsefi bilgiye ulaşırdı. Konuşmaya başladığında kendisini kaptırır, yolunu şaşırmadan âdeta ince ince bir rabitalar sistemi kurardı. İlk toplumlardan, medeniyet tarihinin çeşitli safhalarına uzanan ve ilimlerin çeşitli şubeleri arasında, bilgisiyle kurduğu bu rabitalar evreni külli bir görüş sunar, bakış genişliği bahşederdi. Klişe kelimelere, umumileşmiş söyleyişlere tevessül etmezdi. Anlatımında terminolojik bilgisinin ihatası ve bildiği dillerin kavramlarına nüfuzu ortaya çıkardı. Kavramlar arası geçişleri/geçişkenlikleri izahta bir mantık ve yöntem sahibi idi. Yabancı dil bilgisine sahip olmasına rağmen Türkçe kelimeleri özenle tercih eder, bazılarında rastladığımız gibi cümlelerinin arasına yabancı kelimeler serpiştirip bilgisini teşhir etme sakilliğine düşmezdi. Halk dilini ve deyişleri sever, denk getirerek yerli yerinde kullanır, onları yaşatırdı.

Derse koltuğunun altında birkaç kitap ve elinde tebeşir kutusu ve silgisi ile gelirdi. Getirdiği kitaplara pek bakmazdı, galiba ihtiyaten yanına alıyordu. Mantık dersini hariç tutarsak tahtayı bütün ders boyunca kullanan tek hocamızdı. Tahtada yazılmadık yer kalmaz ders boyu birkaç kez silerdi. Bahse konu olan filozof isimlerini ve bilhassa ilk defa duyduğumuz kavramları Fransızca-Almanca-İngilizce-Latine ve Osmanlı Türkçesi ve mevcut kullanımıyla, ayrı ayrı yazar, dikkat çekmek istediklerini de kırmızı tebeşirle belirtirdi. Mesele “soyutlama” kelimesi: Abstraktion (Alm.) = Abstraction (İng.) = Abstractio-abstrahere (Lat.): Çekip çıkarmak, soymak, ayırmak = Tecrit (Osm.). İşleyeceği dersten önce konuya dair terminolojiyi etraflıca anlatırdı. Hem terminoloji hem de etimoloji bilgisinin yüksekliğiyle nazarımızda farklı bir yere sahipti. Kavramları yaşadığı, onları düşündüğü, kritiğe tabi tuttuğu fark edilirdi. Bana öyle gelirdi ki zihnini ve bilgisini onlarla terbiye etmişti. Kavramları tanımlar, uzak yakın ilişkileri içinde ele alır, diller ve kullanımlar arası geçişleri açıklar sonra düşünceye geçerdi. Onların medeniyet tarihi boyunca birbirinden farklı kültürlerdeki kullanımlarına değindikçe –bu onun metoduydu– yer yer anlam benzeşimleri yakalamamıza, bir süreklilik ya da devamlılık fikrine ulaşmamıza, ayrışmalardan ise bir karşılaştırma bilinci edinmemizi sağlardı. Bu tutumuyla sanki biz taze anlayışlara nasıl insanların bir hayatı varsa kelimeler ve kavramların da bir hayatı olduğu fikrini vermek isterdi. Bu durum bizim için hem öğretici hem de ufuk açıcıydı. Hemen o sıralar bu durum belki de fark edilmezdi ama okumalar ilerledikçe onun heybetli sesi daima hatırlatıcı olur, bakışı, yaklaşımı okuduğumuz metinlere kendi ışığını düşürürdü.

Sınıfımızda çok iyi not alan bir arkadaşımız vardı. Biz onun notlarından fotokopi çektirirdik. Özellikle Teoman hocanın esprilerine varıncaya kadar bütün anlatımlarını not almıştı. Her birimizin derslerimizi geçmede katkısı olan bu takdire şayan notlar o sıralarda bölüm koridorunda arkadaşlar arasında konuşulurdu. Maalesef bir gün ortaya çıkacağını ümit ettiğim bu fotokopiler olsaydı daha çok paylaşımda bulunabilirdim. Yazacaklarım fakülte yıllarında kalma kısa kısa notlarımın olduğu ajandadan.

O bir şeyin, bir kavramın, felsefi bir tutumun aslı esasını öğretme derdindeydi. Hiç unutmadığım anlatımlarından/karşılaştırmalarından biri şu idi: Alelaide ‘düşünme’ ile felsefi bir eylem olan “tefekkür”ü birbirinden ayırmak için terminolojik analizler, kavramlar arası kıyaslamalar yapar, hiyerarşiler ortaya koyardı. Sıradan düşünmenin dışındaki tefekkür basamaklarından ilki “reflexion (refleksif tavır)”=“kendisi üzerine kıvrılan düşünce, kendi içinde arayış (düşünce üzerine düşünmek)”; bunun daha ilerisi ve makbul olanı da “contemplation-kontemplatif tavır” yani “her türlü dışsal ilgilerden azade olarak varlığı seyretmek, âdeta gökyüzünde seyreden kuş gibi varlığın içinde süzülüp gitmek ve bundan haz almak” şeklinde tasvir eder “bu tavrın bir dinginlik ve sevinç hâli olduğunu” söylerdi.

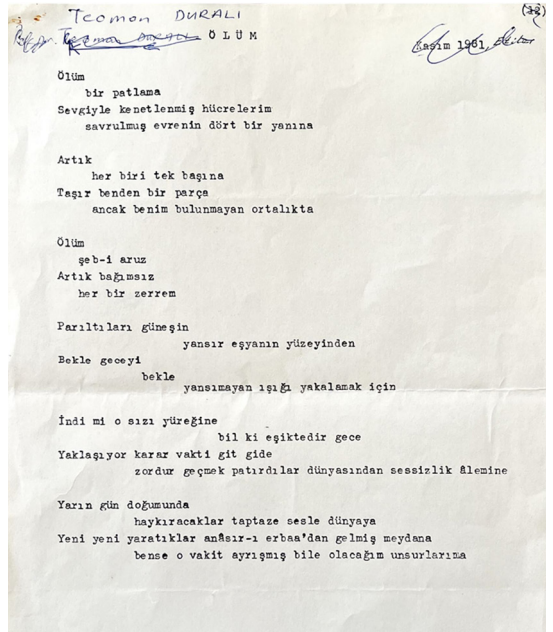
Medeniyet tarihi boyunca insanın yapıp-etmeleriyle ortaya çıkmış icatlar, varlığı ve olan biteni anlamaya yönelik felsefi mülâhazalara dair perspektif sahibiydi. Bütün bunlar onun mülâhazaları ve yorumuyla bugüne taşındığında güncellenir insanlığın bazen birbirinden bağımsız gelişip ortaya çıkan arayış ve sorgulamaları aynı çizgide buluşurdu. Bir kuruma, bir olguya ya da bir olaya bütün geri planıyla, insanlık mirası nazarıyla bakardı. Mesela bir konuşmasında ele aldığı “aile” kelimesi: Önce “ateş”in bulunmasının ilk insanda güven ve umudun kaynağı hâline geldiğini söylüyor. Ardından ateşin etrafında toplanılan bir “ocak”yani “aile-yuva”ya dönüşmesi ve bu minvalde “erkek-kadın” “çocuk” ilişkisini felsefi kökenleriyle –Çin’deki Ying-Yang öğretisi ve “Antikite”-den hareketle– ele alıyor ve orada ailede “anne”nin müstesna yerini “Burada izin verirseniz kadın propagandası yapacağım. Daha kadıncılık –hocamız feminizm yerine bu kelimeyi kullanırdı– yokken ortalıklarda ben ilk kadıncıydım, onu da söyleyeyim size, neden ilk kadıncıydım? Çünkü ben annemi çok severim, herhâlde hepimiz yaptığı iş bu: Annemizi sevmek. Peygamberimizden gelen bir gelenek değil mi? Yanlış hatırlamıyorsam üç kere “annendir” dedikten sonra dördüncüde ‘babandır’ demiştir.” diyerek anlatmıştı. Ateşin bulunmasından Peygamber öğretilerine doğru ilerleyen bu nazar insana bir metot fikri, felsefi bir görüş, tümel bir kavrayış bahşederdi. Bilgisini işleyişi, mantığının kılı kırk yararak ortaya koyduğu istidlâller itimat telkin ederdi.

Annemin, bir işi hakkıyla yapmayan; özensiz, yarım yamalak yapan kişiler için sıfat olarak kullandığı “yalapşap” kelimesini Teoman hocanın derslerinde de çok duydum. O bu kelimeyi ilk kullandığında sezmiş olmalı ki “Bu kelimenin anlamını bilen var mı?” diye sordu. Elimi kaldırdım annemin zaman zaman ve ne anlamda kullandığını söyleyince memleketimi sordu. Sınıfa dönerek “Anadolu tabiridir, aslı ‘yalap şalap’tır. Baştan savma, gelişigüzel, üstünkörü gibi çeşitlendirilebilecek anlamları da vardır. Yalapşap hepsini kapsayan bir Anadolu deyişidir.” dedi. Bu kelimeyi yöntemsizlik, kuralsızlık anlamında siyasetin uygulamalarına da teşmil ettiği olurdu. Ayrıca anlatımına yedirilmiş, insana enteresan gelen fakat konuyu bütün açıklığıyla anlatan tabir ve ifade biçimlerine de sık müracaat ederdi. “Eşeğe havuç uzatmak” tabirini de ilk kez ondan duydum.

Derslerde doğaçlamalarına çok şahit olurduk. Deneyimleri çoğu zaman bir hüküm şeklinde tezahür eder, o zamanlar yirmili yaşlarda bulunan bizler için de tecrübe edilmeye namzet birer hayat görgüsü, ilişkilere bakış uyanıklığı sağlardı. Mesela hiç unutmadığım “Aceleçilerin kurallarını mıymıntılar koyar, kılı kırk yararak.” sözü fakülteden sonraki hayatımda da gözlemlerimin mi-hengi olmuştu.

İnsan ömrü, başlangıcından nihayetine kadar, tutum ve davranışlarından meydana gelen bir portre inşa eder ve nihayetinde başka hayatlara da bu portreyi sunmuş olur. Wittgenstein’a göre insan zihninde nasıl her kavramın bir resmi varsa, her birimizin zihninde de farkında olalım ya da olmayalım etrafımızdaki insanlarla uzun ilişkiler, beraberlikler sonucunda meydana getirdiğimiz tutum ve davranışların yekûnu gösteren resimlerinin/portrelerinin olduğunu düşünürüm. Bir psikoloğun ifadesine göre herkes, bilhassa 40 yaşından sonra kendi yüzünden sorumludur. Çünkü kendi yüzümüze yapıp ettiklerimizle biz şekil veriyoruz. Nasılsak öyle görünmemizi sağlayan bizleriz. Neticede her portre kişinin hayatının neredeyse hasılasının başka hayatlardaki karşılığı olup çıkıyor. Teoman hoca yüzüne bakılacak lekesiz bir karakterdi. Bütün resimleri güzeldi. Ruhunun vakarını korumuş, derslerde sık sık terennüm ettiği kelimeyle söyleyecek olursak dinginliğini muhafaza etmiş biriydi. Işıltısı sırf bilgilerini ihata edici bir işleyişe tabi tutmasından ya da onları ifade ediş tarzından, en önemlisi de onları geniş bir perspektifle dile getirmesinden gelmezdi. Sanki hâle yansıyan, söyledikleri ile bizzat Teoman Duralı adıyla anılan o bütün varlığının bütünleşmesinden gelirdi. Belki de tanıdıkça görülebilecek bir hâlin, kelimelerinin arasına sızan, hâllere yansıyan samimiyetin yani o nadirattan olduğu için büyüleyici iksirin sahibiydi. O bu iksiri ömrünün sonuna kadar taşıdı. Yaşarken vicdanının huzur içinde olduğuna inandığım birkaç kişiden biriydi. Bu hâl onu mutmain etmiş midir kendisine sormak isterdim.

Teoman hoca hakkında şimdilik yazacaklarımı onun “Ölüm” başlıklı şiiriyle bitirmek istiyorum. Şiir, Kasım 1981’de yazılmış. Daktilo sayfası şair Necat Çavuş’tan geldi. 1990’ların başında çıkmaya başlayan ve 4 sayı yayımlanan *Bürde* dergisinin hazırlanan 5. sayısı için Teoman Duralı’nın

öğrencilerinden şair İhsan Deniz eliyle gelmiş. Derginin 5. sayısı çıkmayınca şiir hazırlanan dosyasında kalmış. Necat Çavuş Bey söz edince ben de kendisinden istedim.

Teoman hocayı eğitim hayatımdan sonra da gerek kitaplaşan eserleriyle, gerek TV programı ve son zamanlarında yoğunlaşan röportajlarını okuyarak daima izledim. Onu seven ve görüşen, 2008-2016 yılları arasında iki dönem YÖK Yürütme Kurulu Üyeliği görevinde bulunan alicenaplık ve fedakârlık vasıflarının bir örneği Durmuş Günay Bey'den de İstanbul Üniversitesinden sonraki akademik serencamını zaman zaman dinledim. Anlattıkları Teoman hocaya has fazilet örnekleri. Bunları Durmuş Bey'in kaleme alacağını temenni ederek ona bırakıyorum.

Bazı insanlar yaşları ilerlese de bize hep genç gelirler. Bazıları da henüz yaşlanmadan bir fikirde ya da bir duyguda sabitlenip kalırlar. Bana öyle gelir ki onların gençliği ruhlarında hiçbir zaman ataletle düşürmedikleri fikirlerinin heyecanını diri tutmalarından ve bize doğru akan ışıltıları da söz-davranış birliğini kendi varlıklarında yaşatma becerisine ve ihtimamına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. O bizim filozofumuzdu. Eğer birbirimizle uğraşmayı bırakabilseydik bunu daha çok hisseder ve anlardık. Ruhu şad olsun.¹

Bölüm koridorumuzda felsefe dışında sosyoloji bölümü de vardı. Ders saatlerini bekleme zamanlarında sohbetler olurdu. Herkesin elinde hocalarımızın kaleme aldığı ders kitapları dışında genellikle bir roman da dikkat çekerti. O sıralar bilinçli bir roman okuma alışkanlığı vardı; herkes kitapçılarda ya da sahafalarda sergilenen kitaplardan seçerek daha çok da birbirinden görerek okurdu. Bilhassa Dostoyevski, Balzac, Kafka, Tolstoy, Tanpınar, Oğuz Atay, Thomas Mann herhangi bir eseriyle en sık görülen yazarlardı. Bir de *Böyle Buyurdu Zerdüş*'üyle Nietzsche. Yine o sıralarda birçok arkadaşımızda külliyat okuma eğilimi vardı. Bana da neredeyse bütün kitapları okuyacakmışım hissi galip gelirdi. Galiba bu hissi biraz da gerçekten okunabilecek yayınların azlığı besliyordu. Fakülte hayatımızdan sonra bilhassa yakın zamanlarda her alanda olduğu gibi özellikle felsefe, psikoloji, sosyoloji literatürü de yeni yeni yayınlarla hızla arttı. Şimdilerde bırakın herhangi bir alanı, o alana ilişkin spesifik bir konuda bile okunacak kitaplar listesi oldukça kabarık. Bilhassa kitapların dünyasıyla tutkulu irtibatı devam eden, okuma hızının yavaşladığı orta yaş üstü okurlar için bile daha sınırlanmış, eğilimlerin ve zevklerin ve daha çok da ihtiyaçların yol göstericiliğinde bir seçim yapılabilir.

O zamanlar arkadaşlar arasında kültürel konuların konuşulması, okunan kitaplara dair paylaşımlar, eleştiri ya da beğenilerin dile getirilmesi oldukça

1 TRT2 Televizyonu Teoman Duralı ve Alev Alatlının televizyon konuşmalarını kitap hâline getirmiş. Yazıyı dergiye göndereceğim sıralarda kitaplar bana ulaştı. Henüz okumadım fakat sayfalarına hızla göz gezdirdim. Akledenleri ve tatbik edenleri ne kadar kutlasak az.

yaygındı. Manasız (malayani) konuşmalar nadirattandı. Öyle insanlara da tepkiler belli edilir ya da uzaklaşıldı. İnsan sırf okuyarak değil arkadaş sohbetlerinde de fikir alışverişleriyle kendisini yetiştirirdi. Okunan kitaplardan âdeta süzülerek ve seçilerek nakledilen anekdotlar bazen kitabı okumak yerine geçer bazen de kitabı okuma iştiahyı sağlardı. O sıralar arkadaş sohbetlerinin temel konularından biri memleket meseleleriydi ve bu meselelere de daima kitapların dünyası eşlik ederdi. Bugüne kadar bir kitapta rastlamadığım, bir arkadaşımız ya da üst sınıflardan biri mi yoksa bir hocamız mı derste nakletti hatırlamıyorum, şu menkıbeyi hâlâ hatırlar ve anarım: Aristoteles'e "*Sen Platon'un öğrencisi değil misin, niçin ondan farklı şeyler söylüyorsun?*" diye sormuşlar. O da "*Hocamı severim fakat hakikati daha fazla.*" diye cevap vermiş. Bu cevap benim için bazı ilişki biçimlerinde izlenmesi ya da şiar edinilmesi gereken bir tutumu oldukça belığ bir şekilde anlatan cümle olarak daima hatırimda kaldı.

Bölümünden bir arkadaşımız vardı: Önder. Âdeta onunla yarış hâlinde okurduk. O da ben de ilk sınıflarda iken Dostoyevski ve Balzac'ın Türkçeye çevrilmiş bütün eserlerini neredeyse bitirmiştik. O oldukça zeki, hazırcevaptı. Mizah sahibiydi. Okuduğu kitaba dair duygu ve düşüncelerini paylaşmayı sever, ilginç pasajları yakalar, neredeyse ezberinden arkadaşlar arasında okurdu. Bazen bu esprili bir şekilde cereyan ederdi. Mesela aniden bir romandaki diyalogu kelimesi kelimesine birine hitaben söyler, muhatabını kontrpiyede bırakırdı. Sonunda "*şaka şaka Dostoyevski, Delikanlı'dan*" diyerek muhatabını rahatlatırdı. O kadar inandırıcı ve biraz da uyarlayarak söylerdi ki, herkes onun bu şakalarını bildiği hâlde gene de inanırdı. Bir arkadaşımızın da düz yazıyı şiir metni gibi okuma becerisi vardı ve bunda da oldukça başarılı idi. Bir durum ya da duyguya denk getirerek sık sık tekrarladığı Gogol'ün *Bir Delinin Hatıra Defteri*'nden bir paragrafı şiir şeklinde okuyuşu sebebiyle olsa gerek hâlâ hatırlarım.

*Nefret ederim uşak güruhundan
Antrede bacak bacak üstüne atarak kurulur
Selam vermeye üşenirler
Küstahlıklarına da diyecek yoktur...*

Fakülte hayatım süresince Diriliş'i ziyaretlerim devam etti. Neredeyse haftada iki gün gidiyordum. Daha önce bahsettiğim Kamil Öztürk, Turgut Akman, İhsan Babalı, Mehmet Emin Erol, Mehmet Genç, Ali Özkavaf, Hüseyin Rahmi Yakanlı'yı bu sıralarda tanıdım. Erol Güngör ve Mehmet Çavuşoğlu'nun da geldiklerini hatırlıyorum. Ama içerisi kalabalık olduğu için dışarı çıkmış sohbe şahit olamadım.

Okuldan çıkıp geliyor; derslerin yoğunluğundan, felsefe koridorunun genellikle neşeli ve herkesin gençliğiyle cıvıl cıvıl, çok renkli atmosferinden bazen insana bir durup dinlenme, murakabe zamanı sunan Diriliş kapısını tıklattıyordum.

İçinde bulunduğum yaşlarda dünyayı daha çok kitaplardan öğrenmeye çalışan benim için Diriliş bazen teorinin (temel ilkelerin) pratiğe dönüştüğü, bazen de pratiğin teoride kendisine yer bulduğu, otokritik ve otokontrolü yaşadığım bir yer oldu. Burada zaman da insan da başka türlü işliyordu. İşlere ihtiyat ve temkin hâkimdi. Bu anlamda en uygun davranışı ya da kelamı bulmak için acele edilmiyor, zamana tabi olunuyordu. Teori biliniyor ama pratiğin teoride sınanması zaman alıyordu. Zamanın ağırlığı sükût devrelerinde daha çok hissediliyor, bir bakış açısının, değerlendirmenin ya da yaklaşımın dile geldiği vakitlerde ise zaman sanki başka bir sefere geçiyordu. Sükût anlarında zaman, âdeta iki ucundan tutulup uzayan bir lastik gibi geriliyor, herhangi bir konuya binaen yorumlar başladığında ya da bir düşünce serdedildiğinde de testten geçmişçesine kendi olağan hâline sanki yenilenmiş olarak dönüyordu. Çoğu zaman sükût söylenebilecek her şeyi kendi lisanıyla söyler. Bu anlar benim için yeni bir dil öğrenircesine onun lisanına önce alışma sonra da anlama zamanları oldu. Bir yandan da sessizliğin içinden geçerek kendine dönüş, akabinde doğacak kelimelerin ya da sözlerin dikkatine ve bilincine sahip olma temrinleriydi âdeta.

Günlüğümden: Mayıs 1985

“Bugün arkadaşlarla ikindiden sonra Eminönü’nden vapurla Üsküdar’a geçtik. Vapurun ön tarafında, üst katının uç kısmında, vapurun gidiş yönüne doğru oturduk. Kendi aramızda konuşuyoruz. Hemen önümüzdeki tahta kanepede boylu boyunca uzanmış sırtı dönük bir adam uyuyordu. -O sıralar vapurlarda özellikle ön kısmında içki içen ya da sızıp boylu boyunca uzanmış, pejmürde kıyafetli gariban insanlara rastlanırdı-. Biz konuşurken birden doğruldu ve ya-vaşça bize doğru döndü. Yaşlı, saç sakalı birbirine karışmış, yüzündeki derin çizgilerin bakana lisanihâl ile seslendiği adam her birimize bir göz gezdirdikten sonra hançereli bir sesle ‘İngiltere battı mı?’ diye sordu. Biz anlamaya çalışırken aynı şekilde tekrar ettiği sorusunu genişleterek ‘İngiltere’ye ne oldu, battı mı?’ derken bir müddet bakışlarını bizim üzerimizde gezdirdi, bizden bir cevap alamayınca da tekrar yine sırtını dönüp yattı.”

Doğrusu bu kendi hâlinde vazgeçmiş, kendi hayat kaygılarını unutup bir sö-mürge devletinin akıbetini merak eden, dünya çapındaki temennisini bir soru cümlesi içine sıkıştırmış bu adamı hiçbir zaman unutmadım. Sorusuna olumlu cevap verseydik, muhtemelen sevinçle dinginleşecek ve hayata katılacak bu adam, sükûtumuzdan ve dediklerine birdenbire intibak edemeyişimizden durumu yani değişen bir şey olmadığını anlamış, âdeta geçici bir ölüm diye de vafedilen uykusuna geri dönmüştü. Keşke onu ebediyen uyandıracak ve mutlu edecek o beklediği cevabı verebilseydik. Kendisinde kalan en aziz derde son verecek bir şeyler söyleyebilseydik. İlk ziyaretimde Üstat’a bunu anlattığımda şunları söylemişti:

İngiltere dediğine göre o bizden önceki kuşaktan biri olmalı. Bizim kuşak her ikisini de, İngiltere ve Amerika'yı da gördü. Sizin kuşak ise sadece Amerika'yı biliyor. Eskiden her taşın altından dünyanın en büyük sömürgecisi İngiltere çıkardı. Çıktıkları her yerde sorun bıraktılar, Orta Doğu haritasını onlar çizdi. Şimdi onun yerini Amerika aldı. Süleyman Nazif'in o vapurdaki adamın hislerini anlatan bir hikâyesi var. 1921'de Malta sürgününden döndükten sonra topluluk içinde birinin, bir kadının, ayağının altına kimin adını yazsa başına bir bela geldiğinden bahsedilmesi üzerine "Ne duruyorsunuz ayağının altına İngiltere haritasını hemen çizseniz ya!" demiş.

Bir sefer gittiğimde daha önce bahsettiğim Miguel de Unamuno'nun *Yaşamın Trajik Duygusu* kitabını çekmecesinden çıkarıp bana doğru uzattı. "Ben okudum, okuduktan sonra da sende kalabilir." dedi. Daha önce tavsiye ettiği "Sessizlik Mağarası" hikâyesinin bulunduğu *Yaman Adam* kitabını ve *Sis* romanını severek okumuştum. Onları okuduğumu söyledim.

1986 Haziran başında son sınavıma girmiş artık mezun olacağım anlaşılmıştı. Sınav sonrası Üstat'a gittim. Sınavlarımın bittiğini ertesi gün memlekete döneneğimi söyledim. Haftalık dergi çıkarmayı düşündüğünü, beraber çalışmak istediğini, memlekete gitmemi, ailemi ziyaret etmemi biraz kalıp dönmemi ve Ankara'da okuyan bir arkadaşın da çalışmaya başlayabileceğini söyledi. Cebinden çıkardığı parayı "Bu da ay başına kadarki maaşın." diyerek uzattı. Tereddüt edince "Al, al çalışacaksın zaten." dedi. Ardından kendime bir anahtar yaptırمام için kendi anahtarını verdi. Böylece asıl Dirilişli ve çevre olarak da Çağaloğlulu yıllarım başlamış oldu.

Diriliş'in bulunduğu yer Çatalçeşme Sokak'ta, 29 numaralı Üretmen Han'da 413 numaralı büroda idi. O zaman daha çok avukat büroları vardı. Giriş katında birkaç kitabevi, bir berber ve büfe vardı. Kitapçılar daha çok dini yayın bulunduruyorlardı. Zamanla giriş katta ve ara katlarda yayınevleri ve kitapçıların sayısı arttı. Risale Yayınları, İsmet Özel'in Çıdam Yayınları, daha çok Gazzali tercümeleri yayımlayan Yaman Arıkan'ın Uyanış Yayınları, *Milli Gazete* irtibat bürosu, bir ara Edirne milletvekili olarak meclise de giren Ali Ayağ'ın Divan Yayınları ilk hatırladıklarım. Hanın girişinde bulunan bir kitabevi sahibi, Cahit Bey'di, oldukça ciddi, 60 yaş civarı bir zattı. O zamanlar dükkân sahipleri yemek için veya bir işleri sebebiyle dükkânlarını kapatmak zorunda kaldıklarında kapıya asılı standart bir levha bulundurulardı. Dükkân açık olduğunda dışarıdan "Açık" yazan kısmını, kapalı olduğunda da levhanın öbür yüzünde yazılı "Kapalı" kısmını çevirirlerdi. Cahit Bey de öğle sıraları yemek için veya bir işi sebebiyle dükkânını kapatır, cam kapıya asılı bulunan "Açık" levhasını

tersine çevirir, “Kapalı” olması gereken yerde eliyle kalın harflerle yazdığı bir ironi örneği “Örtülüüz” ibaresi bulunurdu.

Üretmen Han’ın giriş katında zaman içerisinde daha çok kitabevi açıldı. Onlar kendi aralarında enteresan bir ticaret anlayışını da beraberinde getirdiler. Mesela müşteri bir kitap istedi mi, eğer kendilerinde yoksa müşteriye kısa bir süre bekletip hemen komşu kitapçıdan o kitabı ödünç isterler, müşteriye satarlar parasını da kendileri alırlardı. Bir başka gün de aynı şeyi kendisinden daha önce kitap alınan diğerine yapar bu şekilde müşterisine vermek için ödünç kitap alır, parasını da kendisi alırdı. Mütemediyen hesaplaşmayı erteleyerek ticaret yaptıklarını zannederlerdi. Hatta oradaki bir kitapçı, dükkânının camına “Taşıma suyla değirmenin döndüğü yer” diye bir yazı asarak bu ticaret şeklini bir jargon kılıfına bile sokmuştu.

O zamanlar Cağaloğlu’nda bütün gazetelerin binaları, matbaalar, dergiler hep bir aradaydı. 1990’lı yıllara kadar basın-yayının merkezi, kalbi konumundaydı. Benim içinse Cağaloğlu demek Sezai Karakoç ya da Diriliş demekti. Günlük gazetelerin ve matbaaların birer ikişer peş peşe taşınmasıyla Cağaloğlu artık bugünkü hâline gelmiş oldu.

Daha çok kitapların yer aldığı 413 numaralı bu küçük odada üç masa ve konukların oturabileceği bir koltuk ve 3-4 sandalye vardı. Üstat’ın masası ile bitişik bir masa ve bu masanın duvar tarafında da kişisel kütüphane vardı. Kütüphane raflarının ön kısmında el altında *Kamus-ı Türki*, Devellioğlu’nun sözlüğü, ansiklopediler, *İhya*, *Tefsir-i Kebir*; rafların arkasında ise üst üste dizilmiş çoğunluğu imzalı kitaplar vardı. Konuklar için yan yana dizilmiş sandalyelerin arkasında da demir raflarda Diriliş kitapları bazıları paket hâlinde bazıları da üst üste dizilmişti.

Bütün eşyalar mütevazı idi. En sıradanının bile bir tarihi, uzun bir geçmişi vardı. Mesela masa ve koyu yeşil koltuk Kâmil Öztürk Bey’in Darülaceze’ye geçerken tasfiye ettiği bürosundandı. Eşyaların her birinin hayatına insan izleri karışmış, sanki hatıraları olan birer varlık olmuşlardı. Zamanla gördüm ki onlar işlevlerini tamamlasalar bile atılmaz, korunurdu. Burada o zamana kadar hiç görmediğim üç alet dikkatimi çekmişti. Biri, gazete sayfalarını katlamak için kullanılan ve kâğıdın üzerinde gezdiren, sonraları kâğıdı aharlamak için kullanıldığını da gördüğüm yaklaşık 15 cm boyunda, 2-2,5 cm eninde bana hep sevimli gelen beyaz kemik; ikincisi, gazete sütunlarını ölçmeye yarayan, ortasından kırılmış pirinç cetvel; üçüncüsü de yaklaşık 30 cm boyunda yarım ay şeklinde, küçük yazıları okumaya yarayan mercek.

Büro, kapısından girildiğinde odanın cephesi tamamen pencere ve Sultanahmet Meydanı’na kible tarafına bakıyordu. Üstat’ın masası pencere kenarında idi. Oturduğu konumdan (sandalyesinin sırtı Beyazıt tarafına dönüktü) Aya-sofya’nın kubbeleri ve minaresi görülürdü. Zaman zaman masanın üzerinde

sabit hâldeki sağ kolunun üzerinde sol kolunun parmaklarını gezdirerek Aya-sofya tarafına doğru gökyüzüne bakardı. Bakışları pencereden odaya döndüğünde ya düşündüğü şeyi söyler ya da “Çay içsek...” derdi. Bunun anlamı hanın koridorundaki diyafona basıp “Diriliş’e ... çay!” demekti. O zamanlar sigara içerdi. Dudak tiryakisi idi. Sigarayı nadiren kül tablasına kor, bazen birinin sönmek üzere olan ateşiyle diğerini yakardı. Dalgın pencereden baktığında sigarasında uzayan külün farkına varmadan masaya ya da yere düşerdi. Yolda yürürken içmezdi. Büroda, kahvehane ya da çay bahçesinde otururken sigarasını yakardı. 1988 ya da 89 yılında da bıraktı.

Haziran ayında fiilen çalışmaya başladım. Eğitimini Ankara’da tamamlamış, öğrenciliği boyunca irtibatını sürdürmüş Halil İbrahim Kaymak da geldi. Yapacağımız işler tanımlanmış değildi. Bana sabahları 10 gibi açacağım söylenmişti. Kendisi de 11 ya da 12 gibi geliyordu. Öğle yemeğini büroda yiyorduk. Sonra günlük rutin, zuhurata tabi olarak devam ediyordu. Sirkeci Postanesindeki 1279 numaralı posta kutusuna bakmaya giderdik. Bazen günde 2 kez gittiğimiz olurdu. Posta kutusuna ya bir okur mektubu ya da yine mektupla ödemeli kitap talebi gelirdi. Kitaplar hazırlanır postaya verilir, akabinde havalenin gelmesi beklenirdi. Yaklaşık 10-15 gün sonrasında da havaleyi almak için postaneye gidilirdi.

1983 Haziran’ında yayınına son vermiş günlük gazeteden bazen takım isteyenler olurdu. El altında bulunması için 155 sayıyı kronolojik olarak sıralar hazırlardık. Ayrıca günlük gazetede çıkmış yazılarını da belli kategorilere göre dosyalayıp hazırlamamızı istedi. Tamamlandıktan sonra Üstat her dosyayı okuyor, tashih ediyordu. Sonra onlar dizilmesi için matbaaya veriliyordu. O zamanlar tipo baskı vardı. Yazılar matbaada metal harflerle diziliyor sayfa düzeni (mizanpaj) ustalar tarafından gerçekleştiriliyordu. Sayfa düzeninden sonra matbaa prova baskı veriyor son kontroller, tashihler o prova baskılar üzerinde yapılıyor, akabinde tekrar düzeltilmesi için matbaaya götürülüyordu. Bu prova baskılar hatalar düzeltilene kadar devam ediyordu.

1986 yılı boyunca *Diriliş*’in günlük gazete döneminde Üstat’ın kaleme aldığı yazılar tek tek kitaplaştı. Bunlar *Çağ ve İlham* serisinin dördüncü kitabı, *Edebiyat Yazıları* serisinin ikinci kitabı, *Günlük Yazılar* serisinin dördüncü kitabı *Gün Saati* alt başlığıyla ve *Düşünceler I* kitap olarak yayımlandılar. Bu yeni yayınlarla *Diriliş* külliyatı 36 esere ulaşmıştı.

Üstat, kapak tasarımının çerçeve içinde isterdi. Kitabın dört bir tarafından bütün kenarlarında yaklaşık 1 cm boşluk olan bir çerçevenin içinde en üstte çerçeveye ortalı Üstat’ın ve kitabın adı, en altta ise *Diriliş* Yayınları ifadesi yer alırdı. Renk seçimini *pantone* kataloğundan bazen kendisi yapar –turuncu ve mor rengi severdi- bazen de “Sen seç.” derdi.

O zamanlar kapaklar Piyer Loti Caddesi'nden Kadırga'ya inen yokuşun ortalarında, caddenin solunda Kanarya Apartmanı ikinci katta Marmara Reklam Ajansında yapılıyordu. Kurucuları arasında Ahmet Akça, Osman Bayraktar, Hasan Aycın ve İbrahim Usul'un bulunduğu şirketin başında da kendisini sonraki zamanlarda daha yakından tanıyacağım problem çözme becerisi yüksek, âdeta bir pratik üstadı İbrahim Usul bulunuyordu. Diriliş kitaplarının kapaklarının tasarımı her kitapta aynı idi ve daima sadeliğini sürdürdü. Değişen şey sadece kitabın ismi ve kapak rengi idi. O zamanlar kapak tasarımını Hasan Aycın Bey yapıyordu. Bugün "font" diye ifade edilen harf karakterinin -bu karakterler bilgisayar teknolojisi sebebiyle bugünkü gibi sayısız çeşitte değildi, görünür derecede milimetrik karelerin bulunduğu kâğıtlar üzerinde birçok eskiz sonucu âdeta bir karakter icat edilirdi- bulunup yazılması, harf aralıklarından, çerçevesini meydana getiren çizginin belirlenmesine kadar bir kompozisyon meydana getirilmesi işlemini Hasan Aycın Bey gerçekleştiriyor, "pikaj" diye tabir edilen montaj yani kapağın bir bütün hâlinde film olarak baskıya hazır hâlini rahmetli Ahmet Kekeç bey yapıyordu. Gidişlerimde Ahmet Kekeç'le Üstat'a dair sorularıyla gelişen sohbetlerimiz olurdu. İşine ihtimam gösterdiğini hissedirdim. Montajı ışıklı masada birkaç kez kontrol eder, sonra filmi gün ışığına, pencereye doğru kaldırır tekrar be tekrar bakar bana montajı öyle teslim ederdi. Montajla "Pantone (renk)" kataloğunu Üstat'a götürüyor, seçilen rengin numarasını kaydedip montajla birlikte matbaaya teslim ediyordum. Bir gidişimde de Atasoy Müftüoğlu'nu ilk defa orada gördüm. Eskişehir'den gelmiş akşam kalması için ısrar ettiklerinde o sıralar gece yarısına kadar Dünya Kupası maçları sebebiyle "Maç seyredilmeyen ev varsa kalayım." dediğini hatırlıyorum.

Kitaplar matbaadan gelince Üstat'ın heyecanı ve memnuniyeti hissedilir, bir neşe hâli zuhur ederdi. "*Hayırlı olsun!*" diyerek masasına bırakır "*Öyle olsun.*" der ve yeni kitabın sayfalarını çevirirdi. Kapak rengini benim seçmemi istediği -mavi rengi seçmiştim - *Edebiyat Yazıları II* çıktığında kitabın yazılarından ve ilk defa 1957'de *Pazar Postası*'nda yayımlanan "Dişimizin Zarı" yazısını kastederek "*Burada yazılan her şey bugün de cari, bunun üzerine henüz yeni bir şey söylenmedi.*"² diyerek elindeki kitabın sayfalarını çevirdikten sonra "*Pek yapmıyoruz ama sana imzalayalım.*" dedi. İmzalı kitabı teşekkür ederek aldım, fakat bir süre ne yazdığına bakamadım. Nice sonra kapağı açtığımda gördüğüm şu cümleden "*Mustafa'ya kitabın çıkmasındaki zahmetine de teşekkürle. 3 Ekim 1986.*" sevinmiştim fakat mahcubiyet hissi daha galip gelmişti. Koş-turmuştum belki ama bundan fazla yaptığım bir şey yoktu. 39 yıl sonra bu satırları yazarken imzalı kitaba tekrar baktığımda insan hayatının aynada bir anlığına görünen suretler ya da Platon'un mağarasındaki gölgeler gibi oldu-

2 Daha önceki bahsetmiştim. Bu ifadeyi şu şekilde de söylemişti: *Dişimizin Zarı* değerlendirmenden sonra yeni bir şey yok. O değerlendirmenin dışında bu güne kadar gelişmiş bir durum da yok.

ğunu düşündüm. Dahası Yunus'un dünyayı ulu bir şehre, hayatını da çabuk toplanıp dağılan bir pazara benzettiği

*Bu dünyânun meseli bir ulu şâra benzer
Velî bizüm ömrümüz bir tîz bâzâra benzer*

mısralarıyla, her birimizin yaşadığı hayatın, geçip giden yıllarımızın yegâne hakikatini her seferinde sessizce, kendi lisanıyla söyleyen bu dizeler beni bir kez daha kendine, hakikatli dünyasına çekti.

(Devam edecek)